

TARJIMADA MILLIY KOLORIT VA REALIYALAR

Abdullayev Xotamjon Xamroyevich

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti O'zbek adabiyoti kafedrasida assistenti

Qoraqalpoq davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: abdullaevhotamjon0719@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada badiiy tarjimada milliy koloritni ifodalovchi muhim vositalardan biri bo'lgan realiyalarning tarjima jarayonidagi o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Transliteratsiya usulining milliy koloritni qayta yaratishdagi imkoniyatlari haqida so'z yuritiladi. Tahlillar natijasida realiyalar tarjimasi badiiy asarning milliy ruhini, tarixiy muhitini va etnomadaniy xususiyatlarini saqlashda muhim vosita ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: badiiy tarjima, milliy kolorit, realiya, lingvomadaniyat, etnomadaniy birlik, transliteratsiya, tarjima ekvivalentligi, milliy ruh, Kengesboy Karimov, "Og'abiy" romani, qoraqalpoq adabiyoti, o'zbek tarjimashunosligi, tarjima nazariyasi, madaniyatlararo kommunikatsiya.

Аннотация. В данной статье анализируется роль и значение реалий в процессе перевода, являющихся одним из важных средств выражения национального колорита в литературном переводе. Обсуждаются возможности метода транслитерации в воссоздании национального колорита. В результате анализа обосновывается, что перевод реалий является важным инструментом сохранения национального духа, исторической среды и этнокультурных особенностей произведения искусства.

Ключевые слова: литературный перевод, национальный колорит, реалии, языковая культура, этнокультурное единство, транслитерация, переводческая эквивалентность, национальный дух, Кенесбой Каримов, роман «Огабий», каракалпакская литература, узбекское переводоведение, теория перевода, межкультурная коммуникация.

Annotation. This article analyzes the role and significance of realia in the translation process, which is one of the important means of expressing national color in literary translation. The possibilities of the transliteration method in recreating national color are discussed. As a result of the analysis, it is substantiated that the translation of realia is an important tool in preserving the national spirit, historical environment and ethnocultural characteristics of a work of art.

Key words: literary translation, national color, realia, linguistic culture, ethnocultural unity, transliteration, translation equivalence, national spirit, Kengesboy Karimov, the novel "Ogabiya", Karakalpak literature, Uzbek translation studies, translation theory, intercultural communication.

KIRISH

Milliy kolorit muammosi badiiy tarjima nazariyasining eng murakkab, ko'p qirrali va dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Chunki har qanday milliy adabiyot muayyan xalqning tarixiy taraqqiyoti, ma'naviy qadriyatlarini, turmush tarzi, urf-odatlarini, dunyoqarashi va estetik tafakkuri bilan uzviy bog'liq holda shakllanadi. Binobarin, badiiy asarda aks etgan milliy o'ziga xoslikni, xalq ruhiyatini va etnomadaniy muhitni chuqur anglamasdan turib, uni boshqa tilga to'laqonli va adekvat tarzda tarjima qilish mushkul vazifa hisoblanadi. Zero, milliylik badiiy asarning faqat mazmuniy qatlamida emas, balki uning tilida, uslubida, obrazlar tizimida, xalqona tafakkur shakllarida, urf-

odatlar tavsifida, realiyalar, maqollar, matallar va frazeologik birliklarda ham o'z ifodasini topadi.

Badiiy tarjimaning asosiy vazifalaridan biri asarning g'oyaviy-badiiy mazmunini boshqa til vositalari orqali qayta yaratishdan iborat bo'lsa, uning eng muhim talabi milliy koloritni saqlab qolishdir. Chunki tarjima jarayonida faqat lug'aviy ma'no emas, balki xalqning ruhiy olami, tarixiy xotirasi, milliy mentaliteti va estetik qarashlari ham boshqa til vositasida qayta ifodalanishi lozim. Shu jihatdan qaraganda, tarjimon ikki til va ikki madaniyat o'rtasidagi vositachi sifatida nafaqat lingvistik, balki lingvomadaniy va etnopsixologik bilimlarga ham ega bo'lishi zarur.

Ma'lumki, biror xalqning milliy turmushi, moddiy madaniyati va ijtimoiy hayoti bilan bog'liq tushunchalar badiiy asarda aynan realiyalar vositasida tabiiy va ishonarli tarzda aks ettiriladi. Shu sababli realiyalar asarning milliy-estetik qiyofasini belgilovchi muhim lingvopoetik unsurlardan biri sifatida baholanadi. Xalqning kundalik turmushi, xo'jalik faoliyati, kiyim-kechaklari, marosimlari, oilaviy munosabatlari va tarixiy tajribasi bilan bog'liq ko'plab tushunchalar realiyalar orqali badiiy matnda jonli tasvirlanadi hamda milliy koloritning shakllanishiga xizmat qiladi.

Tarjimashunos olimlar ta'kidlaganidek, realiyalar tarjimasi faqat til masalasi emas, balki madaniyatlarning kommunikatsiya muammosi hamdir. Chunki realiyalar tarjimasida tarjimon nafaqat so'zning lug'aviy ma'nosini, balki uning ortida turgan tarixiy, madaniy va etnografik mazmuni ham kitobxonga yetkazishi lozim. Aks holda asarning milliy ruhi, tarixiy atmosferasi va badiiy ta'sir kuchi sezilarli darajada kamayishi mumkin. Shu nuqtayi nazardan, qoraqalpoq adabiyotining yirik namoyandasi Kengesboy Karimovning "Og'abiy" romani va uning o'zbek tilidagi tarjimasini o'rganish alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi. Asarda qoraqalpoq xalqining tarixiy hayoti, urf-odatlari, maishiy turmushi, milliy qadriyatlari va etnomadaniy xususiyatlarini ifodalovchi ko'plab realiyalar qo'llangan. Ularning tarjimada qay darajada saqlangani va qayta yaratilgani masalasini tahlil qilish o'zbek va qoraqalpoq tarjimashunosligida milliy kolorit muammosining nazariy hamda amaliy jihatlarini yoritishga xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi ham aynan shundan iboratki, unda "Og'abiy" romani tarjimasi misolida realiyalarning milliy koloritni yaratishdagi o'rni, ularning lingvomadaniy tabiati, tarjima usullari hamda milliy-estetik mazmuni saqlashdagi funksional ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Bu esa o'zbek va qoraqalpoq tarjimashunosligida realiyalar tarjimasi bilan bog'liq masalalarni yanada chuqurroq o'rganish va nazariy jihatdan boyitishga xizmat qiladi.

"Xalqlar turmushi tushunchalarini anglatadigan bunday so'zlarni tarjimada adekvat talqin etib, asliyat milliy xususiyatini o'zga tilda qayta tiklashdek murakkab

muammoning eng mas'uliyatli va o'ta mushkul masalalaridan biridir. Chunki bunday holda tarjimon oldida o'z xalqi uchun notanish, binobarin, nomlari ona tilida mavjud bo'lmagan predmet, tushuncha va hodisalarni kitobxonlarga to'la-to'kis yetkazib berish, ya'ni anglatish vazifasi ko'ndalang turadi"¹. Demak, realiyalar tarjimai oddiy tarjima jarayonidan farqli ravishda milliy-madaniy qatlamni boshqa til vositasida qayta yaratishga qaratilgan murakkab ijodiy-estetik jarayondir.

Badiiy matnda maishiy va etnografik tushunchalarni ifodalovchi realiyalar muayyan xalqning moddiy va ma'naviy madaniyatini aks ettiruvchi muhim lingvomadaniy birliklar sifatida namoyon bo'ladi. Shuning uchun ham ularni boshqa tilga ko'chirish jarayonida tarjimon, avvalo, mazkur birliklarning matn tarkibidagi funksional-semantik va uslubiy vazifasini aniqlashi zarur. Chunki ayrim realiyalar faqatgina predmet yoki hodisa nomini ifodalash bilan cheklanmay, balki asarning milliy ruhini yaratish, tarixiy muhitni tasvirlash, qahramon xarakterini ochish yoki muallifning estetik niyatini ifodalash kabi muhim poetik funksiyalarni ham bajaradi. Demak, tarjimada bunday birliklarning semantik mazmuni bilan bir qatorda ularning badiiy-estetik yuklamasini ham imkon qadar saqlab qolish talab etiladi.

Milliy tushunchalarni ifodalovchi ayrim realiyalar qardosh xalqlar tillarida umumiy yoki yaqin shakllarda uchrashi mumkin. Bunday holat, odatda, uzoq tarixiy taraqqiyot davomida o'zaro madaniy aloqalarda bo'lgan, diniy e'tiqodi, turmush tarzi va etnografik an'analari mushtarak xalqlar tillarida kuzatiladi. Xususan, o'zbek va qoraqalpoq xalqlarining ko'p asrlik tarixiy-madaniy yaqinligi ularning tilida umumturkiy va mushtarak milliy birliklarning keng qo'llanishiga zamin yaratgan. Shu sababli Kengesboy Karimovning "Og'abiy" romanida uchraydigan ko'plab realiyalar har ikki xalq madaniyati uchun tushunarli bo'lgan etnomadaniy birliklar sifatida namoyon bo'ladi.

Jumladan, "biy" leksemasi qoraqalpoq va o'zbek xalqlarining tarixiy-ijtimoiy hayotida muhim o'rin tutgan an'anaviy ijtimoiy institutlardan birini ifodalovchi lingvomadaniy birlik hisoblanadi. Ushbu birlik har ikki xalq tilida nafaqat muayyan mansab yoki ijtimoiy maqomni bildiradi, balki hurmat-ehtirom, xalqona boshqaruv tizimi va tarixiy davr ruhini ham o'zida mujassamlashtiradi. Shu jihatdan "biy" so'zi oddiy nominativ birlik emas, balki milliy-madaniy axborotni tashuvchi realiya sifatida tavsiflanadi.

Tarjimashunoslik nazariyasida bunday birliklar milliy koloritni shakllantiruvchi asosiy vositalardan biri sifatida baholanadi. Chunki realiyalar xalqning tarixiy xotirasi, ijtimoiy tuzumi, ma'naviy qadriyatlari va etnopsixologik xususiyatlari bilan uzviy

¹ Мусаев К. Бадий таржима ва нутқ маданияти. – Т., 1976. – Б. 131.

bog'liqdir. Shu sababli ularni tarjima tilidagi yaqin ma'noli birliklar bilan to'liq almashtirish ko'pincha asliyatdagi milliy-estetik muhitning zaiflashishiga, ayrim hollarda esa milliy koloritning yo'qolishiga olib kelishi mumkin.

Mazkur muammoni hal etishda transliteratsiya usuli tarjimashunoslikda eng samarali vositalardan biri sifatida e'tirof etiladi. Transliteratsiya orqali realiyaning tashqi shakli saqlanib qoladi va natijada asliyatga xos milliy muhit, tarixiy davr ruhi hamda etnomadaniy xususiyatlar tarjima matnida imkon qadar to'liq aks ettiriladi. Ayniqsa, pul birliklari, masofa va og'irlik o'lchovlari, milliy kiyim-kechaklar, ro'zg'or buyumlari, diniy tushunchalar, marosim va urf-odatlariga oid nomlarni transliteratsiya qilish kitobxonning boshqa xalq hayoti va madaniy muhitini tabiiy qabul qilishiga xizmat qiladi.

Kengesboy Karimovning "Og'abiy" romani tarjimasida ham transliteratsiya usulining faol qo'llanganini kuzatish mumkin. Tarjimon ayrim realiyalarni asliyatdagi shakliga yaqin holda saqlab qolish orqali qoraqalpoq xalqining tarixiy-madaniy muhitini, milliy turmush tarzini hamda asarning etnografik koloritini o'zbek kitobxoniga imkon qadar tabiiy va ishonarli tarzda yetkazishga intilgan. Bu esa tarjimada milliylikni saqlash va asarning badiiy-estetik qimmatini to'laqonli aks ettirish yo'lidagi muhim usullardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

XULOSA

Shunday qilib, badiiy tarjimada realiyalar milliy koloritni shakllantiruvchi eng muhim lingvomadaniy vositalardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Ular muayyan xalqning tarixiy xotirasi, turmush tarzi, urf-odatlari, ma'naviy qadriyatlari va etnopsixologik xususiyatlarini o'zida mujassamlashtirganligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Kengesboy Karimovning "Og'abiy" romani tarjimasida tahlili shuni ko'rsatadiki, tarjimon realiyalarni o'g'irishda asliyatning milliy-estetik ruhini saqlashga intilgan va bu borada, ayniqsa, transliteratsiya usulidan samarali foydalangan. Natijada qoraqalpoq xalqining tarixiy-madaniy muhiti, etnografik o'ziga xosligi hamda milliy tafakkuri o'zbek kitobxoniga imkon qadar tabiiy va ishonarli tarzda yetkazilgan. Demak, realiyalar tarjimasida nafaqat lingvistik, balki madaniyatlararo muloqotning muhim vositasi sifatida ham katta ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayev X. O'zbek-qoraqalpoq adabiy aloqalari. Darslik. Toshkent.: 2024.
2. Мусаев К. Бадий таржима ва нутқ маданияти. – Т., 1976.
3. Kenesboy Karimov. Og'abiy. Roman. Toshkent.: 2020.
4. Salomov G' va boshqalar. "Tarjima mahorati". T; Fan nashriyoti, 1979.
5. Quramboev K. Tarjima va tarjimon mas'uliyati. –T.: «Cho'lpon», 2007.